

Mirela Krešić

A magánjog fejlődése Horvátországban 1848–1945

I. Bevezetés

Az 1848-as forradalmi események a fennálló társadalmi, gazdasági és jogi rendszer bukását eredményezték a Habsburg Monarchia területén, és utat nyitottak az új viszonyok létrejöttéhez és az akkorra megindult modernizációs folyamatok felgyorsításához. Az új körülmények között szükség volt az intézmények korszerűsítésének megkezdésére, a polgári társadalom, a kapitalista gazdaság és egy új jogrendszer kialakítására a horvát régiókban. Figyelembe véve a horvát etnikai térség politikai megosztottságát (Horvátország és Szlavónia korlátozott autonómiával rendelkezett, Isztria és Dalmácia Bécs közvetlen irányítása alá tartozott, Muraköz és Baranya pedig Magyarország határain belül helyezkedett el) az elsődleges cél a jelenlegi Horvátország területi épségének megteremtése és státuszának rendezése volt a Monarchia keretei között. Bár a horvát régiók integrálásának kérdése fontos-

sá vált, Isztria, Dalmácia, Muraköz és Baranya 1918-ig megtartották külön státuszukat, míg a határörvidéket demilitarizálták, és végül 1882-ben Horvát-Szlavónországba olvasztották. A modernizációs törekvések során számos probléma is felmerült, ilyen volt például a feudális rendszer elhúzódó felszámolása, a fejletlen infrastruktúra, a lassú iparosodás és városfejlődés, a nem kielégítő oktatás és a falusi lakosság túlsúlya az összlakosságon belül.¹

1918 után a mai Horvátország (Isztria nélkül) az új délszláv állam – a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, 1919-től Jugoszláv Királyság – részévé vált. E rövid időszakon belül az újonnan létrejött állam két alkotmányos kormányzati korszakot és egy diktatúrát élt meg az állandósult politikai válság következtében. A válság részben a szerb–horvát feszültség, az ún. „horvátkérdés” következménye volt. A megoldásra irányuló kísérlet eredményeként külön régióként létrejött a Horvát Bánság (*Banovina Hrvatska*), amely széles körű jogalkotási, adminisztratív és igazságszolgáltatási autonómiát élvezett. A bánságot általában a jövőbeli föderalizáció felé vezető első lépésnek tekintik, egy olyan iránynak, amelyet a királyságnak – túlélése érdekében – követnie kellett. Ugyanakkor ez a cél – a belső viszonyok és a második világháború kitörése miatt – soha nem valósulhatott meg teljes mértékben.²

Jugoszlávia 1941. április 6-i német megtámadását követően a király és a kormány külföldre menekült, míg a jugoszláv hadsereg ellenállásának megtörését követően, feltétel nélkül megadta magát. A menekült kormány ugyanakkor deklarálta a Jugoszláv Királyság

A Független Horvát Állam és a partizánmozgalom⁴

folytatólagosságát és a küzdelem folytatását. A megszállt Jugoszláviában Németország és Olaszország érdekövezeteket hozott létre. A terület egyes részeit Németország és Olaszország, más területrészeket Magyarország és Bulgária annektált. Voltak olyan területek, ahol német vagy olasz felügyelet alatt a helyi erők hoztak létre kormányzatot. Erre példa a Független Horvát Állam (*Nezavisna Država Hrvatska, NDH*). A Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) viszont a megszálló erők elleni harc folytatása mellett döntött, és Josip Broz Tito vezetésével létrejött a JKP Katonai Bizottsága (az ún. partizánmozgalom). Így a jelenlegi Horvátország területe a háború idején két, sőt három erő – az NDH, a partizánok és a menekült jugoszláv kormány – fennhatósága alá tartozott.³

A horvát magánjogi rendszer kialakítása 1848-ban kezdődött, és a következő száz évben folytatódott. A közjogi rendszer sokfélesége (a Habsburg-, később az Osztrák–Magyar Monarchia; a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Jugoszláv Királyság; kettős, illetve hármas kormányzat a második világháború alatt), ami ebben az időszakban a horvát területek helyzetét jellemezte, nem hatott jelentősen a magánjogi rendszer lényegi normatív elemeire, azok többé-kevésbé érintetlenül érvényben maradtak 1946-ig, az 1941. április 6. előtti és a megszállás alatt hozott jogszabályok azonnali hatállyal történő hatályon kívül helyezéséről szóló törvény megszületéséig.

II. Az új horvát magánjogi rendszer megalkotása (1848–1918)

1848-tól 1918-ig a Monarchia története több politikai és alkotmányos fejlődési szakaszra osztható. Az 1840-es és az 1850-es évek zűrzavarát követően az osztrák–magyar (1867) és a magyar–horvát (1868) kiegyezéssel megszilárdult a Monarchia.⁵ A magánjog fejlődését tekintve mindegyik időszak hozott némi újdonságot. A rendszer alapjait 1848-ban fektették le, amikor a horvát országgyűlés, a *sabor* – egyebek mellett – eltörölte a jobbágyságot és az úriszéket, és kimondta a jogegyenlőség elvét. Ez a feudális társadalmi és politikai rendszerrel való szakítás kezdete volt, amely a következő évben folytatódott a márciusi alkotmány kiadásával.

A látszólagos alkotmányosság rövid időszakát a Bach-korszak abszolutizmusa követte, ami lehetetlenné tette a Monarchiában a politikai szabadságot. Teljes mértékben elfogadta ugyanakkor a magántulajdont és a kapitalista vállalkozást, valamint számos reformot vezetett be. Az egységes igazgatási és igazságszolgáltatási szervezeti modell meghonosításával több hatályos osztrák jogszabályt császári pátenssal kiterjesztettek a Monarchia egész területére, de új jogszabályok megalkotására is sor került. Rövid időn belül a horvát jogrendszer legjelentősebb része lényegesen megváltozott. Ezeknek a jogszabályoknak túlnyomó része az

abszolutizmust követően is hatályban maradt, a legfontosabbakat pedig 1929-ig, illetve 1946-ig alkalmazták. Így nagymértékben hatottak a horvát jogelméletre, a joggyakorlatra és a jogi kultúrára.

1. Polgári jog

Az abszolutizmus idején hatályba lépett legjelentősebb jogszabály Horvátország, Szlavónia, a Muravidék és Baranya területén az Osztrák Polgári Törvénykönyv [*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ABGB (Optk.)*] volt. Mivel az abszolutizmus idején lépett hatályba, nem igazán kedvelték. Mégis, a sabor döntése alapján az 1850-es éveket követően is használták, mint valamiféle horvát általános polgári törvénykönyvet, függetlenül az osztrák modelltől. A különbség abban rejlett, hogy az Optk. bevezetését követően annak alkalmazása az osztrák igazságszolgáltatástól függetlenül fejlődött, bár az Optk.-ra vonatkozó osztrák joggyakorlatot és kommentárokat nem hagyta figyelmen kívül. Muraszéken és Baranyában eltérő volt a helyzet, itt a Tripartitum mellett az 1848. évi törvényeket is alkalmazták. Horvátországi és szlavóniai bevezetését megelőzően, 1815-től az Optk.-t Isztrián, Dalmáciában és a határvidéken is alkalmazták. Ettől fogva az Optk.-ra épülő horvát jogrendszer fejlődése a következő száz évben folytatódott, és az Optk.-t a horvát joghagyomány fontos részévé emelte.⁶

Az Optk. hatálybalépése komoly hatással volt a gazdaságra és a társadalomra is. Elősegítette a feudális társadalmi és jogrendszerrel való szakítást, és hozzájárult a jogrendszer és a polgári társadalom modernizációjához. Ugyanakkor számos probléma is felmerült, amelyek forrásának egyértelműen az Optk.-t tekintették. Mivel az Optk. „zárt rendszere” a vagyoni jogok vonatkozásában nem ismerte el a közös tulajdon intézményét, a horvát házközösségek és az azokat jellemző házközösségi tulajdon – olyan, az egy háztartásban élők, és nem szükségszerűen rokoni kapcsolatban állók tulajdona, ahol a tulajdoni részek aránya nem meghatározott – nem illeszkedett az Optk. meglévő jogi keretei közé.⁷ A házközösségek horvát társadalmi jelentősége ellenére, ezeket a szokásjog, és nem külön jogszabály rendezte. Az Optk.-ban szabályozott egyéni tulajdon és a szokásjogban gyökerező tulajdonközösség koncepciója két különböző joghagyomány találkozásának bizonyult, ami pluralizmushoz vezetett a horvát magánjogban: az egyéni tulajdonra épülő Optk. jogrend és a házközösségek rendszere, amely a házközösségi tulajdonra épült.⁸

Az Optk. horvát–szlavóniai bevezetésekor a törvény kivette a házassági jogi szabályok hatálya alól a római katolikus, a görög katolikus és az ortodox vallásúakat. Esetükben továbbra is a kötelező egyházi házasságot fogadták el törvényesnek. Isztriában és Dalmáciában ugyanakkor az Optk. egésze volt hatályban, beleértve az 1868. és 1870. évi módosításokat is. Ennek értelmében a polgári házasság egy sajátos formáját vezették

be, ami azon házaspárok részére, akik a kánonjog szerint nem köthettek házasságot, lehetővé tette a „szükségből” polgári házasságkötést (*Not-Zivilehe*), feltevése hogy nem állt fenn közöttük házassági akadály. A polgári házasságkötés vált kötelezővé mindazok számára, akik nem tartoztak egyik elismert felekezethez sem. A Muravidéken és Baranyában 1861-től a visszaállított magyar jog volt hatályban, ami szerint a polgári házasság kötelező. 1939-ben az egyházi házasságot is elismerték. A házasság megszűnhetett a házaspárok vallási hovatartozásától függetlenül, a világi bíróságok hatásköre kiterjedt valamennyi házassági jogvita elbírálására.

Az Optk. bevezetésével összefüggő változások egyik jellemző példája a minden személyre és mindenfajta vagyona egységesen kiterjedő öröklési jog bevezetése volt. Az Optk. öröklési szabályai a korábbi szabályozástól eltérően nem tettek különbséget öröklött és szerzett, ingó és ingatlan vagyon között. A lehetséges örökösök körét széleskörűen határozták meg a rokoni kapcsolat vagy házasság alapján, nemi hovatartozástól függetlenül. Következésképpen két új, nagyon jelentős elv bevezetésére került sor – az általános jogutódlással történő öröklés és az egyenlőség elve –, beleértve nemüktől függetlenül a házaspárok egyenlőségét is. A gyakorlatban a nők azon joga, hogy a hagyatékban a férfakkal egyenlő arányban örököljenek, egyes társadalmi osztályokban nagy felzúdulást keltett, ezt a gyakorlatot igazolhatatlannak tartották, amelyet komoly viták és nehézségek kísértek. Különösen így volt ez a földbirtokok vonatkozásában. Ennek ellenére az egyenlőség elvét a gyakorlatban is el kellett fogadni, bár változtatásokkal.⁹

2. Polgári peres eljárás

Az Optk.-val megvalósult polgári jogi reform mellett a korábban királyi rendeletekkel, szokásjogi úton és a joggyakorlat által szabályozott polgári eljárás reformja nagy jelentőségre tett szert. Az új polgári perrendtartás – a *polgári eljárás ideiglenes szabályai* – 1852-ben került bevezetésre Horvát-Szlavónországban. Ezek az eljárási szabályok döntő és kizárólagos indítványozási jogot biztosított a feleknek. A bíró szerepe, különösen a szóbeli tárgyaláson meghatározó, és még fontosabbá vált az új, modern osztrák, ún. Klein-féle *polgári eljárási kódexszel*, amelyet 1895-ben vezettek be Isztriában és Dalmáciában.¹⁰ A polgári eljárás ideiglenes szabályai hatályban voltak a Muravidéken és Baranyában is, bár csak 1861-ig, amikor is a korábbi magyar szabályokat állították vissza. Az új magyar *polgári törvénykezési rendtartást*, amely jobbára az osztrák *ideiglenes szabályokat* követte, 1868-ban fogadták el. Egy új, modern magyar *polgári perrendtartás* bevezetésére került sor 1911-ben, így a Muravidéken és Baranyában is.

3. Nemperes eljárás

A polgári nemperes eljárás első kodifikációjára 1854-ben került sor a *nemperes eljárás* elfogadásával. Az eljárás hatálya a horvát területekre terjedt ki, 1861-et követően a Muravidék és Baranya kivételével. E jogszabály különösen a hagyatéki eljárás vonatkozásában bírt jelentőséggel az Optk. öröklési szabályainak módosításából adódóan.

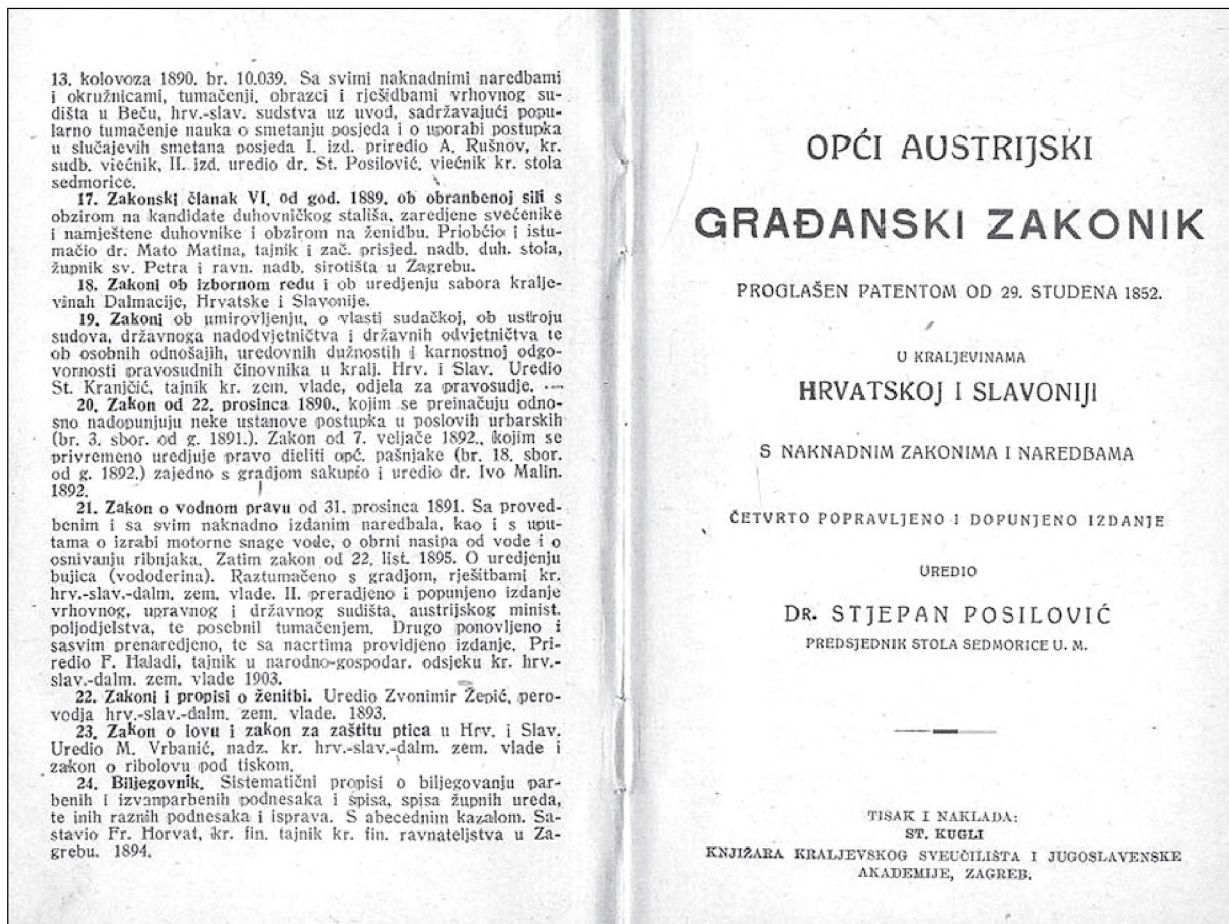
4. Ingatlan-nyilvántartási szabályok

A Monarchiában az egységes ingatlan-nyilvántartás létrehozása irányába tett első lépés a XIX. század elején az ún. ferences telekkönyv volt, amely elsődlegesen adózási céllal született a Monarchia osztrák részén, Isztriát és Dalmáciát is beleértve. Ennek a nagy volumenű munkának az eredménye volt más jogszabályokkal együtt az 1871. évi *telekkönyvi rendtartás*. A Monarchia magyar területén az első modern telekkönyvet 1850-ben vezették be, az ingatlan-nyilvántartást szabályozó 1855. évi *telekkönyvi rendelet* pedig Horvát- és Szlavónországban volt hatályos.

5. Kereskedelmi jog

A Monarchiában a XIX. század elejétől fogva megfigyelhetők kísérletek a kereskedelmi jog kodifikálására, de ezek sorra kudarcot vallottak. Így a *német kereskedelmi törvény* területi jogszabályként lépett hatályba először az osztrák területeken (beleértve Isztriát és Dalmáciát), majd később 1850-ben Horvátországban és Szlavóniában is. Végül a Monarchia 1862-ben elfogadta a tengerészeti jogot szabályozó ötödik könyv kivételével az általános német kereskedelmi *törvénykönyv* első négy könyvét. Ez a német törvényen alapuló osztrák kereskedelmi törvény lépett hatályba Isztrián és Dalmáciában is. Egy évtizeddel később, 1875-ben fogadta el az országgyűlés a szintén a német törvényen alapuló magyar (horvát) kereskedelmi törvényt (1875. évi XXXVII. tc.).

Tekintettel arra, hogy a magyar–horvát kiegyezésben foglaltak szerint a kereskedelem a közös érdekű ügyek részét képezte, a törvényt Horvátországban és Szlavóniában is alkalmazták. A kiegyezésben foglaltak értelmében továbbá a közös országgyűlés által elfogadott jogszabályokat horvátul is közzé kellett tenni, és azokat kihirdetésre a horvát–szlavón törvényhozónak is meg kellett küldeni. Az, hogy a törvényt horvát nyelven is közzé kellett tenni, számos egyéb ok mellett közrejátszott abban, hogy a jogszabály horvát és a magyar nyelvű változata között számos eltérés volt. Azzal, hogy a kereskedelmi törvény alkalmazása függött a hatályos polgári jogi szabályoktól is, további eltérések figyelhetők meg, mivel 1861 után a korábbi magyar magánjogot, így elsődlegesen a Hármaskönyvet állították vissza, míg Horvátországban és Szlavóniában az 1852-ben bevezetett Optk. maradt hatályban.

*Az Osztrák Polgári Törvénykönyv (Ausztriai polgári jogi törvénykönyv)*¹¹

6. Szerzői jog

A Monarchia hosszú időn keresztül csak csekély érdeklődést mutatott a szerzői jog modernizációja iránt, így Ausztriában és Magyarországon viszonylag későn szabályozták a szerzői jogot. A magyar szerzői jogi törvény (1884) rendelkezéseit kellett alkalmazni Horvátországban és Szlavóniában, míg az irodalmi, művészeti és fényképeszeti alkotások szabályozására irányuló osztrák szerzői jogi törvény (1895) Isztrián és Dalmáciában került bevezetésre.

III. Horvát magánjogi törvények. A két világháború közötti egységesítések és változások

A Jugoszláv Királyságot fennállásának első éveitől kezdve politikai válság, az etnikumok közötti viták és gazdasági elmaradottság sújtotta. Ezek a problémák abból eredeztethetők, hogy az új államot alkotó nemzetek sajátos politikai, kulturális, gazdasági és jogi örökséggel rendelkeztek. A jogi diverzitás jogi partikularizmust eredményezett, illetve hat joghatóságot: *a)* Szlovénia és Dalmácia területe; *b)* a volt Horvát Királyság és Szlavónia; *c)* a Vajdaság, a Muraköz, Bara-

nya és a Muravidék (az ún. volt magyar jogi terület); *d)* a volt Szerb Királyság; *e)* a volt Montenegrói Királyság és *f)* Bosznia-Hercegovina területe.¹²

Ez a fajta szélsőséges jogi partikularizmus erőteljes kormányzati erőfeszítéseket igényelt a jogi területek közötti feszültségek megszüntetése érdekében, amely a közös állam létrehozását követően meg is kezdődött egy egységesítési folyamat keretein belül. Ezek a jog-egységesítési kísérletek nem voltak teljes mértékben sikeresek, hiszen általánossá vált a két világháború közötti Jugoszlávia jogtörténetében egységes és nem egységes jogágakról beszélni. A magánjog mindkét kategóriába beletartozott.

1. Polgári jog

Minden területnek, joghatóságnak volt saját polgári törvénykönyve, bár legtöbbjük közvetlenül vagy közvetve az Optk.-ból származott. Kivételt jelentett a volt magyar terület a Hármaskönyvvel, illetve a montenegrói terület, ahol az általános tulajdonjogi törvényt alkalmazták. A polgári jogi partikularizmus nem volt zavaró a jogéletben, mivel az egységesítési folyamat lassan haladt, majd végül teljesen megállt. Ráadásul liberális és individualista elvei miatt szinte az összes polgári törvénykönyv megfelelt az ország társadalmi-gazdasági viszonyainak.

Mindazonáltal az egységesítés, illetve a kodifikáció eredményeként 1934-ben megszülettek a *jugoszláv polgári törvénykönyv előzetes alapelvei*, amely azonban soha nem vált törvénnyé.

2. Polgári peres eljárás

A királyság polgári eljárásjoggal kapcsolatos kísérlete sikeresebbnek bizonyult. A kodifikáció nyomán 1929-ben megszületett a *polgári peres eljárások bírósági eljárási szabályzata*, amely az 1895. évi osztrák *Zivilprozessordnung* szó szerinti fordításaként a polgári eljárás eltérő típusát fogadta el, még hozzá egy gyors, hatékony és egyszerű eljárás modelljét, ahol a bíró nyilvános ülésben tárgyal, és azonnal kihirdette az ítéletet.¹³

3. Nemperes eljárás

Az új bírósági eljárási törvény módosításaként 1934-ben sikeresen kodifikálták és fogadták el a *nemperes eljárási törvényt*. A törvény az 1854. évi osztrák nemperes eljárási törvényben foglalt szabályokat vette át, a gyakorlatban megjelenő hiányosságok és bizonytalanságok megszüntetése azonban elengedhetetlennek bizonyult. E törvény rendelkezéseit a második világháborút követően is alkalmazták Horvátországban kiegészítő jogforrásként.

4. Kereskedelmi törvény

Európa a két világháború között a fejlett gazdaság igényeire figyelemmel a kereskedelmi jog kodifikálására és modernizálására törekedett. Ez a folyamat vezetett Jugoszláviában az 1937. évi *kereskedelmi törvény* megalkotásához. A törvény az 1897. évi *német kereskedelmi törvény*, az 1920. évi *osztrák kereskedelmi törvény*, valamint a Szerb Királyság 1912. évi *kereskedelmi törvénytervezete* alapján került kidolgozásra, de számtalan korabeli európai törvénykönyv megoldásait ötvözte. Bár az országgyűlés törvénybe iktatta, és az uralkodó szentesítette, a törvény soha nem lépett hatályba, ami azt jelentette, hogy továbbra is a korábbi kereskedelmi törvények maradtak a fő jogforrások.¹⁴ Sok egyéb törvényt kodifikáltak és léptettek hatályba az egész ország területén, például 1928-ban a váltótörvényt, a *ceskktörvényt*, a *csódtörvényt* és 1930-ban a *közraktári törvényt* és a *tisztességtelen verseny elleni küzdelemről szóló törvényt*.

5. Tengerjog

A kereskedelmi törvények kodifikációjával ellentétben a tengerjog kodifikációja csupán tervezet maradt. Mivel a Monarchia soha nem rendelkezett saját tengeri kereskedelmi törvénnyel, a horvát tengerparti régió francia fennhatóságának rövid időszakában beveze-

tett francia *Code de commerce* még a két világháború között is érvényben volt. A szabályozás 1939-ben és 1940-ben kiegészült a hajók tulajdonjogára és a tengeri kiváltságokra vonatkozó rendeletekkel. Bár a tengerjog – beleértve a tengeri kereskedelmi törvényt is – mind Európában, mind világszerte jelentős fejlődésen ment keresztül, Jugoszláviában a XIX. század szinten maradt, és ez a joghézag egészen a második világháború utáni időszakig fennállt.¹⁵

6. Telekkönyvi jog

Annak ellenére, hogy a telekkönyvi törvény egységes volt, a királyságon belül a horvát területeken minden változatlan maradt. Az új, 1930. évi telekkönyvi törvény elfogadta a horvát területeken már működő földhivatali rendszert, így a törvény „feladata” az volt, hogy bevezesse ezt a szisztémát Jugoszlávia egész területén.¹⁶ Ez a folyamat azonban meglehetősen időigényes és költséges volt, és a második világháborúig sem sikerült a végére érni.

7. Munkajog

A pénz vagy annak hiánya is oka volt annak, hogy a munkaügyi jogszabályok egy részét nem alkalmazták megfelelően és következetesen. A két világháború közötti években a jövő kommunista ideológiájától való félelem miatt nagy erőfeszítéseket tettek a munkaügyi és szociális jogszabálytervezetek kidolgozására. Ezt erősítették a munkajogi mozgalmak és a különböző nemzetközi szervezetek – például a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) –, amelyeknek a királyság által ratifikált egyezményei a munkajog forrásává váltak.

Bevezették többek között a nyolcórás munkanapot, a negyvennyolc órás munkahetet és a vasárnapi pihenőnapot, és megtiltották a kiskorúak éjszakai munkavégzését. Számos (legalább papíron érvényes) munkavállalói jog a diktatúra alatt minimálisra csökkent, és később sem állították helyre azokat.¹⁷

8. Szerzői jog

A nemzetközi egyezmények szintén nagyon fontosak voltak a szerzői jogi törvény előkészítésében és kidolgozásában, ahogyan a munkajog esetében is. Például az 1886-ban elfogadott és 1896-ban, 1908-ban, 1914-ben, valamint 1928-ban módosított Berni Unió Egyezmény elveit beépítették az 1929. évi *szerzői jogok védelméről szóló törvénybe*. Ezt a törvényt külföldön is örömmel üdvözölték, és a legátgondoltabb európai törvénynek tekintették e jogterületen.¹⁸

Az NDH korábban hatályban lévő rendeleteket vezetett be ismét, amelyeken néhány fogalmi és stilisztikai, valamint politikai célú változtatást is végrehajtottak. Az új polgári törvénykönyv-tervezet megalkotására

irányuló törekvések – az 1943. évi *polgári törvénykönyv elvei a Független Horvát Államban* – ellenére az Optk. hatályban maradt. Rendkívüli jogszabályokat is bevezettek, a horvát tulajdon megőrzésével kapcsolatban például egy olyan törvényt, amely hatálytalanította a zsidók által egymás között vagy harmadik féllel, két hónappal az NDH kihirdetését megelőzően kötött jogügyleteket, míg az NDH létrehozását követően megkötött valamennyi ügyletet engedélyeztetni kellett a kormánnyal.¹⁹

Ezzel egyidejűleg a partizánmozgalom elkezdte felépíteni katonai struktúráját és polgári hatóságait is. Ezeket a hatóságokat nemzeti felszabadítási bizottságként (*narodnooslobodilački odbori, NOO*) ismerték. Az NOO-k teljes hálózata stabilizálódott a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsának (*Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije, AVNOJ*) létrejöttével. Jugoszlávia minden egyes régiójában antifasiszta tanácsokat állítottak fel, köztük a Horvát Nemzeti Felszabadítás Antifasiszta Tanácsát (*Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, ZAVNOH*). Ezek a testületek alkották az új jogrendszer gerincét. A partizánmozgalom keretein belül a jogrend megteremtése a korábbi szervezeti struktúrák átalakításával járt, amit az az elv vezényelt, hogy „a régi törvény már nem alkalmazható”. Kezdetben az új kormány rendeletei voltak a legfőbb jogforrások, valamint azok a szokásjogi normák, amelyek egy bizonyos területen már léteztek, vagy az új kormány, az új bírósági, illetve közigazgatási gyakorlat

nyomán jöttek létre.²⁰ 1943-ban új korszak kezdődött, az akkortájt kibocsátott törvények között megkülönböztethetjük a szövetségi törvényeket és a szövetségi egység törvényeit, az utóbbiak a szövetségi egységek partikuláris jogforrásának tekinthetők. A számos ügyvédet is felsorakoztató ZAVNOH különösen sok törvényjavaslatot készített.

A későbbi fejlődésre is hatást gyakorló legfontosabb jogszabály az 1945-ben az AVNOJ elnöksége által kiadott határozat, amelyet később az *1941. április 6. előtt és a megszállás alatt elfogadott rendeletek azonnali hatályon kívül helyezéséről* szóló törvényként erősítettek meg 1946-ban. A törvény a megszállás alatt beiktatott törvényeket nem létezőként deklarálta, míg az 1941. április 6-át megelőzően hatályba lépett törvények hatályukat veszítették. A törvény bizonyos háború előtti rendelkezések alkalmazhatóságára lehetőséget adott, de nem pozitív jogként, hanem „jogi szabályként”, és csak olyan mértékben, amennyiben azok az alkotmányos rend új rendeletei vagy elvei által nem szabályozott viszonyokra vonatkoztak. E rendelkezések egyik legfontosabb példája az Optk. volt.

1946 után a horvát magánjog történetében új korszak kezdődött, amelyet a kontinentális jogcsalád elhagyása és a szocialista jogcsaládba való beilleszkedés jellemezett, ahol a magánjog a közjoggal ellentétben marginalizálódott. Kivételt jelentettek ez alól az olyan hagyományos magánjogi területek, mint a családjog vagy a munkajog, amelyek megkezdték önálló jogággá fejlődésüket.

A ZAVNOH ülése (1945. július)²¹

IV. Összefoglalás

A modern horvát magánjog kialakulása az Optk. bevezetésével kezdődött meg, amely a jogrendszer gerincét képezte a következő száz évben. A horvát területeket ebben az időszakban jellemző közjogi rendszerek közötti különbségek (a Habsburg-, majd később az Osztrák–Magyar Monarchia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd később a Jugoszláv Királyság, a kettős, illetve hármas kormány a második világháború alatt) nem gyakoroltak jelentős befolyást a magánjogi rendszer lényeges normatív elemeire, amelyek jobbára változatlan formában a kontinentális európai jog részét képezték. Szinte minden, a Monarchia idején bevezetett törvény a Monarchia felbomlása után is érvényben maradt, a legfontosabbak 1929-ig (a polgári perrendtartás ideiglenes szabályai, majd a polgári perrendtartás) vagy 1946-ig (Optk.) hatályban voltak, és jelentősen befolyásolták a horvát jogelméletet, joggyakorlatot és jogi kultúrát.

A két világháború közötti időszakban a magánjog fejlődése az akkori európai fejleményekkel összhangban a jog modernizálására irányult. Jugoszlávia esetében azonban ez a korszerűsítés egy sokkal fontosabb jogharmonizációs folyamat részévé vált a különböző jogforrásokkal rendelkező joghatóságok létezése miatt. Ez egy összetett, hosszan tartó folyamat volt, és néhány magánjogág nem élte túl a folyamatot. A második világháború után a horvát jogrendszer (immár az új szocialista Jugoszlávia részeként) a szocialista jogeszlád felé vezető, a kontinentális joghagyományokkal szakító jellemzői miatt megváltozott, és a következő negyvenöt évben így is maradt. A horvát joghagyományok részeként a vizsgált időszakban kialakult fejlődés azonban lehetővé tette a jogrendszer módosulásait a Horvát Köztársaság függetlenségének kikiáltását követően, különös tekintettel a magánjogra, annak a jogrendszerben elfoglalt helyére és jelentőségére.

Fordította: Zanathy Anna

KRESIC, MIRELA

Entwicklung des Privatrechts in Kroatien 1848–1945 (Zusammenfassung)

Die Umwälzungen des Revolutionsjahres 1848 führten zum Zerfall des bestehenden sozialen, wirtschaftlichen und rechtlichen Systems und regten umfassende Reformen an. Hieraus entwickelte sich allmählich das moderne kroatische Privatrecht. Rückgrat der Entwicklung des Rechtssystems in den nächsten hundert Jahren war die Einführung des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches (ABGB). Diesbezüglich übten die Unterschiede zwischen Privatrechtsordnungen, die für die Position der kroatischen Länder in dieser Periode kennzeichnend waren (die Habsburger und später die Österreichisch-Ungarische Monarchie, das Königreich der Serben, Kroaten und Slo-

wenen, später das Königreich Jugoslawien, zweifache/dreifache Regierung während des Zweiten Weltkrieges), keinen bedeutenden Einfluss auf die wesentlichen Normendeterminanten des Privatrechtssystems. Es blieb mehr oder weniger unverändert und Teil des Rechtskreises des kontinentalen Europas. Fast alle Gesetze, die in der Monarchie eingeführt worden waren, blieben bis 1929 bzw. bis zur Verabschiedung des Gesetzes über die Nichtigkeit der vor dem 6. April 1941 oder während der Besatzung verabschiedeten Vorschriften (1946) in Kraft, und übten so wesentlichen Einfluss auf die kroatische Rechtsdoktrin, -praxis und -kultur.

Jegyzetek

- ¹ Az 1848 és 1918 közötti korszakról további irodalom: Čepulo, Dalibor: Autonomy, dependence and modern reforms in Croatia-Slavonia 1848–1918. In Urusczak, Waclaw et al. (eds.): Separation of powers and parliamentarianism. The past and the present. Law, doctrine, practice. *Studies presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions*, vol. 84. 2007, 511–524. p.
- ² A két háború közötti új állami és politikai helyzet kialakulásáról lásd Krešić, Mirela: Yugoslav private law between the two World Wars. In Tomasz Giaro (ed.): *Modernisierung durch Transfer zwischen den Weltkriegen*. Frankfurt am Main, 2007, Vittorio Klostermann Verlag, 151–153. p.
- ³ A háború alatti politikai helyzetre vonatkozóan lásd Čepulo, Dalibor: *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu – od srednjeg vijeka do suvremenog doba*. Zagreb, 2012, Pravni fakultet u Zagrebu, 285–290, 293–301. p.
- ⁴ <http://kolicislav.com/wp-content/uploads/2016/03/NDH-i-partizanski-pokret.jpg>
- ⁵ A magyar–horvát kiegyezésről lásd Čepulo, Dalibor – Krešić, Mirela: Horvát–magyar kiegyezés: intézmények és valóság. In Šokčević, Dinko (ed.) *„Mint nemzet a nemzettel...” Tudományos*

konferencia a magyar–horvát kiegyezés 140. évfordulója emlékére. Budapest, 2008. „Kao narod s narodom...” *Konferencija u spomen 140. obljetnici Hrvatsko-ugarske nagodbe*. Budimpešta 2008. Budapest/Budimpešta, Budapest: Croatica, Nonprofit Kft., 141–155. p.

- ⁶ Gavella, Nikola: Die Rolle des ABGB in der Rechtsordnung Kroatiens. Zum 140. Jahrestag seiner Einführung in Kroatien. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 1994, Nr. 4, 603–623. p.
- ⁷ Krešić, Mirela: Entitlement of Female Descendants to Property of Croatian Communal Household. *Journal on European History of Law*, 2011, No. 2, 74–76. p.
- ⁸ Čepulo, Dalibor: Tradicija i modernizacija: „Iritantnost” Općeg građanskog zakonika u hrvatskom pravnom sustavu. In Gliha, Igor et al. (eds.): *Liber amicorum Nikola Gavella: građansko pravo u razvoju*. Zagreb, 2007, Pravni Fakultet, Sveučilišta u Zagrebu, 1–50. p.
- ⁹ A nők öröklési jogáról bővebben Krešić, Mirela: Intestate succession of female descendants according to the Austrian General Civil Code in the Croatian-Slavonian legal area 1853–1946. *Annals FLB – Belgrade Law Review*, LVIII, 3, 2010, 121–136. p.

¹⁰ Franz Klein polgári eljárás kódexéről lásd van Rhee, C. H.: Introduction. In van Rhee, C. H. (ed.): *European Traditions in Civil Procedure*. Antwerpen–Oxford, 2005, Intersentia, 11–14. p.

¹¹ <https://www.njuskalo.hr/image-w920x690/antikvarne-knjige/opci-austrijski-gradanski-zakonik-ur-stjepan-posilovic-slika-89902981.jpg>

¹² E joghatóságokkal kapcsolatban lásd Krešić 2007, 154. p.

¹³ Uzelac, Alan: Accelerating civil proceedings in Croatia – A history of attempts to improve the efficiency of civil litigation. In van Rhee, C. H. (ed.): *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation* (Ius Commune. European and Comparative Law Series). Antwerpen–Oxford–New York, 2004, Intersentia, 283–313. p. https://bib.irb.hr/datoteka/195152.C-3.8_Uzelac_Accelerating.pdf

¹⁴ Krešić 2007, 161–162. p.

¹⁵ Krešić 2007, 164–165. p.

¹⁶ A volt Szerb és Montenegrói Királyság joghatósága az ún. tapia-rendszert követte, amely a török hódoltságból örökölt tennilyvántartó rendszer volt, amely idővel kissé módosult. További tudnivalók a tapia-rendszerről Čulinović, Ferdo: *Državopravni razviti Jugoslavije*. Zagreb, 1981, Pravni fakultet u Zagrebu, 188. p.

¹⁷ Krešić 2007, 159–161. p.

¹⁸ Krešić 2007, 163–164. p.

¹⁹ Čepulo 2012, 290–292. p.

²⁰ Čepulo 2012, 302–304. p.

²¹ <http://www.antifasisticki-vjesnik.org/hr/kalendar/7/24/73/>

A XX. században megváltozott gazdasági és politikai körülmények következtében szükségesnek mutatkozott a kartellek jogi rendezése, amelynek eredményeként 1931-ben felállításra került a Kartellbíróóság.¹ A kartell törvény (1931. évi XX. tc.) az állami felügyelet megvalósítását szabályozta, és ennek megfelelően a törvényben bevezetésre kerülő közérdekű pernek is ez volt a rendeltetése. A kartellszerződések magánjogi szabályozását a kartell törvény nem érintette, azokra továbbra is az általános magánjogi elveket kellett alkalmazni, amelynek következtében a magánjogi jogviták eldöntése a polgári és a választott bíróságok hatáskörében maradt.²

E tanulmányban a Kartellbíróóság hatáskörével foglalkozom, ismertetve a vonatkozó döntvényeken keresztül a bíróság jogegységesítésre vonatkozó iránymutatásait.

I. A közérdekű per megindításának lehetőségei

A kartell törvény az állami beavatkozás egyik legfontosabb eszközének tekintett közérdekű per három esetét különböztette meg. A kartell törvény 6. pontjában foglalt rendelkezésnek megfelelően a közérdekű pert a közgazdasági miniszter kezdeményezésére a *kincstári jogügyigazgató* indította meg. A miniszter ebben az esetben azt kívánta elérni, hogy a kartell oszlassák fel, vagy a kartellhatározatok foganatosítására ne kerüljön sor. Ebben az értelemben a feloszlítás, az eltiltás közigazgatási, pontosabban rendészeti jellegű intézkedésnek minősült. „A kartell bíróság tehát közérdekű perben közrendészeti funkciót végez bírói formák közt.”³ Dobrovics Károly is hangsúlyozta, hogy a bíróság közzjogi feladatokat lát el, és fontosnak tartotta, hogy a bírói függetlenség tekintélye ne csorbuljon, hiszen a magánjogi viták elintézésébe a törvény nem engedett beavatkozást.⁴

Az állami beavatkozás feltételeit ugyancsak a kartell törvény határozta meg. A közjó és a közgazdaság veszélyeztetése jelentette a kiindulási alapot. A törvény 7. §-a

Varga Norbert

A közérdekű per a kartelljogban

szólt a közérdekű per indításának lehetőségéről.⁵ A kartell ellen közérdekű pert lehetett indítani, ha a kartell működése a törvénybe, a jó erkölcsbe vagy közrendbe ütközött, különösen, ha a közgazdaság és a közjó érdekeit sértette.

Kérdésként merül fel, hogy a törvény megsértésén mit kellett érteni? Különösen jelentős ez a probléma, ha megvizsgáljuk a tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. törvény cikket. A kartell törvény előbb említett szakasza alapján felmerült, hogy a versenytörvény megsértése miatt a kartellel szemben indítható-e közérdekű kereset a közgazdaság és a közjó veszélyeztetése nélkül?

A kérdés megválaszolásához azonban tisztázni kell a közérdek fogalmát.⁶ A kartellek monopolisztikus helyzete miatt annyira veszélyesek lehettek, hogy a magánérdekű törvénysértéseket is közrendbe ütközőnek tekinthették. Ez különösen megmutatkozott a kartellen kívül álló személyekkel szemben használt eszközök (például bojkott) viszonylatában, amelyek a kartellek monopolisztikus helyzetének kialakításához és a szabad verseny korlátozásához vezethettek, hiszen a „kartell monopolisztikus hatalmának növelése és a szabadverseny mindennemű korlátozása magukbanvéve közérdekellenesek és ezért ily esetekben a közérdekű eseteket a magánérdekűektől szétválasztani nem lehet”.⁷ Ezzel szemben mégis fontos felhívni a figyelmet a következő szempontokra. A verseny tisztaságával kapcsolatos ügyek általában az üzleti forgalomnak közérdekű részét képezték, közvetetten érintve a közérdeket. A közérdek tényleges veszélyeztetéséről csak akkor beszélhetünk, ha az eset közvetlenül veszélyeztette a közérdeket. Ranschburg Nándor szerint